

Технологізація виявлення, узагальнення та поширення ефективного педагогічного досвіду (методичні рекомендації)

Ставицький С.Б., завідувач Центру інноваційного розвитку освіти

Суть ефективного педагогічного досвіду

Одним зі шляхів підвищення ефективності навчально-виховного процесу в закладах освіти є творчий пошук резервів і можливостей педагогічних досягнень або педагогічної інноватики на основі своєчасного і планомірного розповсюдження ефективного педагогічного досвіду.

Ефективний педагогічний досвід - це діяльність педагога, яка забезпечує стійку ефективність навчально-виховного процесу шляхом використання оригінальних форм, методів, прийомів, засобів навчання та виховання, нових систем навчання і виховання або вже відомих форм, методів, прийомів, засобів роботи на основі їх удосконалення.

Педагогічний досвід, як правило, є результатом творчих пошуків педагогів, у якому зливаються воєдино творче, новаторське і в той же час традиційне начало.

Передовий педагогічний досвід розрізняють за обсягом і рівнем творчої самостійності його автора. За **обсягом** виділяють такі види досвіду:

- система роботи установи (школи, відділу освіти, методичного кабінету і под.);
- система роботи працівника (учителя, директора, методиста тощо);
- вирішення важливої педагогічної проблеми у закладі освіти (моральне виховання учнів);
- вирішення важливої педагогічної проблеми у діяльності окремих педагогів (індивідуалізація навчання у процесі викладання математики);
- певні форми, методи і прийоми, які застосовуються у навчальному закладі, якими послуговуються окремі педагоги.

За **рівнем творчої самостійності** виділяють такі види ефективного педагогічного досвіду: раціоналізаторський і новаторський .

Раціоналізаторський досвід - це досвід, створений у рамках відомих форм, методів і прийомів педагогічної діяльності, який вирізняється новим оригінальним підходом до їх використання, що спричиняє підвищення якості навчання, виховання та управління.

Новаторський досвід - це досвід, який запроваджує і реалізує нові прогресивні ідеї, визначає нові шляхи вирішення окремих і загальних педагогічних завдань; використовує нові форми, методи, прийоми, системи діяльності, донині не відомі педагогічній науці та шкільній практиці; істотно

модифікує відомі форми, методи й прийоми діяльності, переорієнтовуючи їх на вирішення сучасних завдань.

Слід зазначити, що нове - це не гарантія ефективності досвіду. Масове застосування якихось форм, методів і прийомів - також ненадійний показник ефективності досвіду. Іноді за ефективне видаються псевдоноваторські та псевдопедагогічні прийоми, наприклад, прагнення замінити вчителя технічними засобами там, де така заміна не виправдана; прагнення за будь-яку ціну домогтись добрих результатів у навчально-виховній роботі, зокрема заміною «другорядних» уроків «головними»; диктаторські прийоми впливу на учнів; завищення реальних показників успішності й т. п.

Мета, завдання виявлення, вивчення, узагальнення та поширення ефективного педагогічного досвіду

Метою виявлення, вивчення, узагальнення та поширення ефективного педагогічного досвіду є теоретичне осмислення, використання на практиці та популяризація передової педагогічної ідеї.

Основні завдання виявлення, вивчення, узагальнення та поширення ефективного педагогічного досвіду полягають у стимулюванні творчих пошуків педагогів, сприянні розвитку педагогічної майстерності, педагогічних здібностей, розвитку педагогічної науки.

Загальні критерії ефективного педагогічного досвіду

Беручи до уваги наявний досвід досліджень з педагогіки, визначають такі критерії:

- **висока ефективність** - досвід можна вважати ефективним лише тоді, коли педагогом досягнуто вищих порівняно з масовою практикою результатів навчання, виховання і розвитку; виявляються високі кількісні й головним чином якісні показники результатів навчально-виховного процесу за основними параметрами;
- **актуальність** - критерій, який означає, що досвід спрямований на розв'язання найважливіших проблем навчання, виховання і розвитку учнів;
- **оригінальність** - означає, що в практиці роботи даного педагога, педагогічного колективу використовуються форми, методи, прийоми, засоби або їх системи, які ще не застосовувалися в умовах сучасної школи;
- **стійкість, стабільність досвіду, його тривале функціонування** - виявлений ефективний педагогічний досвід характеризується стійкою ефективністю і стабільністю результатів протягом тривалого часу. Навіть значні успіхи педагога в навчально-виховній роботі, що існували протягом короткого строку і згодом не повторені, важко віднести до передового досвіду;
- **оптимальність** - це витрати часу, зусиль учителів та учнів на досягнення результатів; оптимальними є ті інновації, що досягають високих результатів при найменших фізичних, розумових і часових витратах і

притому так, щоб даний досвід не став перешкодою для рішення інших, не менш важливих освітніх і виховних задач;

– **можливість повторення та творчого використання** досвіду одного педагога іншими, розширення цього досвіду до масового;

– **наукова обґрунтованість досвіду.** Передовий досвід може бути або результатом творчих теоретичних пошуків педагога, або його знахідкою у процесі спроб і помилок. Але в будь-якому випадку такий досвід завжди буде мати наукову основу. Одна із задач узагальнення ефективного педагогічного досвіду й полягає в тому, щоб дати йому наукове тлумачення.

Наведені критерії використовуються на стадії первинного ознайомлення з досвідом, а також у процесі його аналізу та узагальнення. Висновок про наявність у тій чи іншій педагогічній діяльності ефективного досвіду робиться на основі обліку всіх показників, які представляють його загальні критерії. Відсутність хоча б одного з них не дає підстав вважати досвід ефективним.

Організація роботи з виявлення, вивчення, узагальнення та поширення ефективного педагогічного досвіду

Виявлення, вивчення, узагальнення та затвердження ефективного педагогічного досвіду включає чотири етапи і складає від одного до двох років:

1-й – інформаційно-мотиваційний;

Завдання: формування позитивних мотивів і потреб педагога до узагальнення педагогічного досвіду.

Види та форми роботи:

- визначення мети, об'єкта, предмета вивчення,
- оцінка досвіду відповідно до критеріїв та класифікації,
- обґрунтування теми, актуальності, новизни, перспективності досвіду,
- визначення організаційно-методичної системи роботи автора (авторів),
- внесення рішення про порядок вивчення і узагальнення ЕПД.

Підставою для вивчення і узагальнення ефективного досвіду є:

- рішення методичного об'єднання навчального закладу (протокол);
- рекомендація адміністрації навчального закладу (довідка за підсумками діяльності, наказ);
- рішення педагогічної ради (протокол педради);
- рекомендації методичної ради Р(М)МК(Ц) (протокол);
- наказ місцевого органу управління освіти за підсумками професійних та учнівських олімпіад, конкурсів, турнірів і на підставі рекомендацій Р(М)МК(Ц);
- рішення науково-методичної ради Харківської академії неперервної освіти.

Для вивчення й узагальнення ефективного педагогічного досвіду створюється експертна комісія, до складу якої входять представники адміністрації та компетентні педагоги навчального закладу; за необхідності залучаються фахівці Р(М)МК(Ц), місцевих органів управління освіти, Харківської академії неперервної освіти, Департаменту науки і освіти Харківської обласної державної адміністрації.

Експертна комісія складає план і здійснює вибір оптимальних методів вивчення та узагальнення ефективного педагогічного досвіду на підставі поданих претендентом матеріалів.

Об'єкт для вивчення досвіду вибирається в результаті аналізу даних внутрішньої і зовнішньої інформації.

2-й - підготовчий;

Завдання: виявлення педагогічних закономірностей, утілених та використаних у досвіді, допомога педагогу (колективу) в осмисленні свого досвіду.

Види та форми роботи:

- теоретична підготовка (вивчення науково-педагогічної літератури з проблеми),
- вивчення особливостей здійснення освітнього процесу автором (колективом) досвіду – відвідування уроків, занять, інших заходів, які розкривають ідеї досвіду,
- відбір та класифікація практичних матеріалів, що відображають суть досвіду,
- визначення рівня раціональності і стабільності результатів педагогічного досвіду.

3-й - основний;

Завдання: обґрутування інноваційної передової педагогічної практики автора (колективу).

Види та форми роботи:

- систематизація поданого та дібраного матеріалу в аспекті проблеми,
- опис результатів вивчення пропонованої освітньої новації;
- визначення сфери можливого застосування передового педагогічного досвіду у масовій практиці,
- визначення форми узагальнення ЕПД: доповідь (повідомлення, виступ) на педагогічній раді, засіданні ШМО, Р(М)МО, методичній раді Р(М)МК(Ц), Харківської академії неперервної освіти, видання методичних листів, розробок, брошур, збірників, посібників тощо.

Підготовлені матеріали досвіду розглядаються та обговорюються на засіданні шкільного методичного об'єднання, педагогічної ради навчального закладу; районного методичного об'єднання, методичної ради Р(М)МК(Ц); науково-методичної ради Харківської академії неперервної освіти, в

результаті чого порушується клопотання про затвердження конкретного досвіду.

4-й – заключний;

Поширення ефективного педагогічного досвіду – це діяльність, спрямована на ознайомлення працівників освітніх закладів із суттю досвіду, обґрунтування доцільності його впровадження, популяризацію інноваційної педагогічної ідеї.

При цьому використовуються різні види і форми роботи:

- районні (міські) школи передового педагогічного досвіду, школи новаторства, авторські майстерні;
- виступи авторів передового педагогічного досвіду на районних (міських), обласних науково-практичних конференціях, семінарах, педагогічних читаннях, «круглих столах», методичних об'єднаннях, курсах підвищення кваліфікації;
- проведення відкритих уроків, занять, виховних заходів, семінарів тощо;
- публікації у фахових періодичних виданнях;
- експозиції на районних (міських), обласних, Всеукраїнських виставках та конференціях.

Опис ефективного педагогічного досвіду

Опис ефективного педагогічного досвіду являє собою подання інформації, яку було зібрано в процесі вивчення досвіду, у вигляді тексту. В описі чітко визначається педагогічна проблема та формулюється **тема досвіду**. Назва повинна відображати сутність досвіду, провідну ідею описаної методичної системи, містити ключові слова із основних її положень.

Структура опису:

- титульний аркуш;
- фото;
- персоналії;
- зміст;
- вступ;
- основна частина (опис досвіду);
- висновок;
- список використаної літератури;
- додатки (за необхідності).

Вимоги до змісту опису

1. Титульний аркуш містить:

Найменування навчального закладу, де узагальнено досвід

НАЗВА РОБОТИ

Прізвище, ім'я, по батькові автора
(колективу авторів),
посада, повна назва навчального закладу, у
якому працює автор (колектив авторів)

Місто, рік

2. Фотографія

Кольорова фотографія автора досвіду може представляти собою як портрет, так і жанрове фото за розміром не менше 15x10мм. Фотографія подається в паперовому та електронному варіантах.

3. Персоналії

1. Прізвище, ім'я, по батькові.
2. Число, місяць, рік народження.
3. Повна назва вищого начального закладу, який закінчив, рік закінчення.
4. Стаж педагогічної роботи (вказати початок педагогічної діяльності).
5. Основні етапи педагогічної діяльності.
6. Місце роботи, посада, яку займає.
7. Педагогічні відзнаки та визнання.
8. Сутність досвіду.
9. Методологічна основа педагогічного досвіду.
10. Наявність друкованих робіт.

4. Зміст

Зміст подається на початку роботи і містить найменування і номери початкових сторінок усіх розділів, зокрема: вступу, опису досвіду, додатків, використаної літератури.

5 . Вступ

Розкриває сутність і стан досвіду відповідно до загальних критеріїв оцінки досвіду, його значущість. Далі подається загальна характеристика досвіду в рекомендованій нижче послідовності.

Актуальність теми. Шляхом аналізу стану проблеми обґрунтують актуальність та доцільність досвіду для освітянської практики. Висвітлення актуальності не повинно бути багатослівним. Досить кількома реченнями висловити головне – сутність досвіду.

Зв'язок опису досвіду з джерелами. Коротко викладають зв'язок досвіду з психологічними та педагогічними джерелами, з державними програмами та планами. Обов'язково зазначають роль автора роботи.

Мета і завдання дослідження. Формулюють мету досвіду і завдання, які необхідно вирішити для досягнення поставленої мети.

Мета, тобто те, чого хоче досягти педагог, формулюється з урахуванням тематики. Вона характеризує основний задум (результат) роботи, який дає можливість виробляти соціально корисний продукт (технологію, методику тощо) з кращими показниками якості, ніж було раніше.

Завдання, з одного боку, розкривають суть теми досвіду, з іншого, знаходять своє тлумачення у висновках, що фіксують і узагальнюють результати їх виконання. Завдання охоплює вимогу (мету), умови (відоме) і шукане (невідоме), яке формулюється в запитанні. Між ними існують певні зв'язки залежності, за рахунок яких здійснюється пошук і визначення невідомих елементів через відомі. Завдань виділяють порівняно небагато, не більше 4-5:

перше завдання зазвичай пов'язується з виявленням, уточненням, поглибленим, обґрунтуванням суті, природи об'єкта, що вивчається;

друге – з аналізом реального стану предмета дослідження, динаміки і внутрішніх суперечностей його розвитку;

третє – із способами його перетворення, дослідно-експериментальною перевіркою;

четверте – з виявленням шляхів і засобів підвищення ефективності, вдосконаленням досліджуваного явища, процесу;

п'яте – з прогнозом розвитку досліджуваного об'єкта або з опрацюванням практичних рекомендацій для різних категорій працівників освіти.

Об'єкт і предмет дослідження. *Об'єкт дослідження* – це процес або явище, що породжує проблемну ситуацію і обране для вивчення; сукупність різних аспектів теорії і практики проблеми, що досліджується, саме те, що розглядається. Об'єктом дослідження може бути:

- процес формування ...;
- процес розвитку ...;
- процес естетичного виховання ...;
- процес навчальної діяльності ...;
- процес організації ... та ін.

Наприклад, процес навчання, виховання та розвитку особистості в умовах дошкільного виховання тощо; процес становлення нових освітніх і виховних систем; процес формування певних якостей особистості.

Предмет дослідження міститься в межах об'єкта. Об'єкт і предмет дослідження як категорії наукового процесу співвідносяться між собою як

загальне і часткове. В об'єкті виділяється та його частина, яка є предметом дослідження. Саме на нього спрямована основна увага автора досвіду, оскільки предмет дослідження визначає тему досвіду, яка визначається на титульному аркуші як її назва. Предмет дослідження є складовою об'єкта і вказує, які нові аспекти, функції, умови, принципи, форми і методи розглядає дане дослідження. Тому предмет дослідження може бути:

- система діагностики та корекції ...;
- педагогічні умови...;
- шляхи вдосконалення...;
- тенденції розвитку... та ін.

Наприклад, об'єкт – процес сприйняття нового змісту учнями, а предмет – обсяг сприйнятих знань; об'єкт – процес естетичного виховання школярів, предмет – музика як засіб формування естетичних смаків учнів початкових класів. У темі «Формування в підлітків потреби у самовихованні» об'єктом виступає процес самовиховання, а предметом – власне потреба у самовихованні, яка формується у процесі навчання і виховання.

Предметом досвіду можуть бути мета освіти чи виховання, прогнозування, зміст, форми і методи організації і проведення педагогічного процесу, характеристики діяльності учня і вчителя, шляхи вдосконалення навчально-виховного процесу, а також різні педагогічні відносини: між дітьми в групах і колективах, колективом і особистістю.

Методи дослідження. Подається перелік використаних методів дослідження для досягнення поставленої мети.

До цих методів відносяться: вивчення літератури, педагогічної документації та результатів навчально-виховної діяльності, педагогічне спостереження, різні види педагогічних експериментів; опис одержаних результатів; класифікація фактів, їх систематизація, різні способи аналізу і узагальнення; письмове та усне опитування (інтерв'ю, анкетування, тестування, соціометрія); бесіда; експертна оцінка; вивчення результатів діяльності конкретних осіб тощо.

Новизна педагогічних ідей. Подається коротка анотація нових технологій, ідей, положень (рішень), запропонованих педагогом особисто. Необхідно показати відмінність одержаних результатів від відомих раніше, описати ступінь новизни (наприклад: уперше одержано, удосконалено, дістало подальший розвиток).

До цього пункту не включають опис нових прикладних (практичних) результатів, отриманих у вигляді пристройів, схем і т.ін.

Усі положення з урахуванням досягнутого рівня новизни є теоретичною основою (фундаментом) вирішеної в описі проблеми.

Результативність і оптимальність досліджуваного явища показують у порівнянні з масовим або однаковим з ним при використанні меншого часу та зусиль; зазначають засоби, що сприяють сталості одержаних результатів.

Практичне значення одержаних результатів. В описі треба подати відомості про використання результатів досліджень обо рекомендації щодо їх використання, відзначити практичну цінність одержаних результатів.

6. Основна частина. Здійснюється опис досвіду (до 10 друкованих сторінок).

7. Висновок. Вказується вид ефективного педагогічного досвіду: раціоналізаторський або новаторський. Даються поради щодо необхідності або неможливості поширення, впровадження, використання даного досвіду в залежності від результатів його узагальнення.

8. Список літератури.

Правила оформлення бібліографічного опису

Вказуються автор, назва, місце видання, видавництво, рік видання.

Автор (прізвище, ініціали); крапка; якщо книга написана декількома авторами, вони перераховуються через кому.

Якщо посібник написаний чотирма авторами і більше, вказують лише первого, а замість прізвищ інших авторів зазначається «та ін.».

Назва книги (без скорочень і без лапок); двокрапка. Підзаголовок (без лапок); крапка, тире.

Початкові відомості (місце видання, видавництво, рік видання).

Місце видання пишеться з великої літери скорочено: Москва (М.), Санкт-Петербург (СПб), Київ (К.), Харків (Х.), Львів (Л.). Назви усіх інших міст – повністю: Донецьк, Одеса, Мінськ.

Назва видавництва пишеться з великої літери без лапок.

Слово «Видання» пишеться скорочено. Кількість сторінок, порядковий номер видання, рік видання – арабськими цифрами. Слово «сторінка» записується скорочено з маленької літери, якщо вказується загальна кількість сторінок (180 с.). Для позначення певних сторінок статті у збірці пишемо з великої букви (С.124-127).

9. Додатки. Матеріали цього розділу мають додаткове (довідкове чи ілюстративне) значення. Вони необхідні для більш повного висвітлення теми дослідження. Додатки подають як продовження дослідження.

Змістом додатків може бути наочність, яку вчитель розробив та використовує в своїй педагогічній діяльності (графіки, схеми, малюнки, таблиці), дидактичний матеріал, тести, посібники, розробки уроків, мультимедійні презентації тощо, публікації у фахових виданнях із теми узагальненого досвіду; копії статей, доповідей та виступів педагога на засіданнях методичних об'єднань, педагогічних радах, семінарах, конференціях.

ПАМ'ЯТКА

фахівцеві, який описує ефективний педагогічний досвід

- Чітко визначити назву, адресу і автора досвіду (у назві матеріалу дати основну характеристику досвіду, визначити галузь застосування, характер розв'язуваної проблеми: управлінська, методична, навчально-виховна).

• Обґрунтувати актуальність досвіду, його практичну значущість для підвищення якості навчально-виховного процесу в навчальному закладі: якою мірою цей досвід сприяє розв'язанню завдань, що стоять перед навчальним закладом на сучасному етапі; які типові недоліки в педагогічній діяльності допомагає побороти досвід.

• Подати теоретичну базу досвіду сучасні теоретичні ідеї, положення, які служать обґрунтуванням наукової достовірності досвіду.

• Описати технологію досвіду (систему конкретних педагогічних і організаційних дій, зміст, форми, прийоми, методи виховання і навчання):

а) постановку цілей і завдань педагогічної діяльності (проведення уроків, системи навчальної роботи, виховного заходу, виховної роботи в цілому і т.д.);

б) ефективність навчальної, виховної роботи вчителя, співвіднести її з результатами; з'ясувати правильність поставленених завдань, вибраних форм, методів, прийомів у навчанні і вихованні дітей;

в) зміст навчальної і виховної роботи (характер доказів, фактів, прикладів, що сприяють глибокому засвоєнню учнями тих чи інших світоглядних та наукових ідей). Відповідність змісту поставленим цілям і завданням. Досвід, який вартий наслідування, полягає і в знаходженні нових форм, методів, доборі навчально-виховного матеріалу (фактів, аргументів), який дозволяє найбільш переконливо донести до учнів певну ідею, положення;

г) форми і методи навчально-виховної роботи, їх оптимальний вибір і відповідність поставленим цілям і завданням, технологію їхнього застосування, способи діяльності вчителів і учнів. Ефективний досвід навчально-виховного процесу являє собою вдалий вибір відомих форм і методів (або вироблення нових), що дозволяє найоптимальнішим шляхом досягнути мети. Важливо описати процедуру, послідовність способів педагогічної діяльності. Якщо, наприклад, досвід стосується формування інтересу учнів до вивчення математики, необхідно розкрити наукові засади стимулювання мотивації в певному віковому періоді, показати роль математики в становленні особистості;

д) організацію навчально-виховного процесу, способи включення учнів у навчальну, суспільно-корисну, трудову діяльність. Відповідність організації поставленим цілям і завданням. Показати ефективність діяльності школярів із застосуванням різноманітних форм, методів, прийомів роботи, їх позицію: простих виконавців волі дорослих чи організаторів, господарів своїх прав;

ж) показати зв'язок одержаних результатів із поставленими цілями, завданнями, способами діяльності педагогів і учнів та довести, що результати навчально-виховного процесу в освітньому закладі, в педагога чи групи педагогів залежать від досвіду, який пропагується. Наводяться певні порівняльні дані вихованості, якості знань учнів тощо.

- Розкрити провідну педагогічну ідею, що випливає з досвіду і передбачає варіативність форм її застосування, виділити головне, найсуттєвіше в діяльності автора досвіду.
- Схарактеризувати результативність умов і можливостей застосування описаного досвіду та відтворюваності у практиці роботи іншими педагогами. У результаті узагальнення досвіду показати, чим відрізняються описані педагогічні ідеї від результатів інших у тих же умовах.
- До узагальненого матеріалу сформулювати висновки і рекомендації, проілюструвати додатками.

Пам`ятка педагогові

- Постійно стежте за новинками науково-методичної літератури, ведіть бібліографію використаних джерел.
 - Збирайте і накопичуйте матеріали, що відображають досвід вашої роботи: друковану продукцію, плани виховної роботи, конспекти уроків, дидактичні матеріали, тести, учнівські творчі роботи, анкети, щоденники спостережень, психолого-педагогічні характеристики вихованців, а також ведіть записи своїх здобутків, невдач та сумнівів.
 - Обираєте тему для узагальнення досвіду найбільш важливу і актуальну, врахувуючи успіхи і недоліки у вашій роботі та роботі колег, сформулюйте тему чітко й конкретно.
 - Визначте форму узагальнення: доповідь, стаття, буклєт і под.
 - Систематизуйте методичні матеріали (плани, картки, схеми, види учнівських вправ), супроводивши їх карточками-поясненнями.
 - Складіть короткий план теми з тезами, де повинна бути викладена ідея досвіду. Згадайте і поясніть факти, які будуть використані як основа для ваших висновків.
 - Досвід оцінюйте критично. Розповідаючи про успіхи, не забудьте сказати про недоліки, труднощі, помилки. Головний критерій досвіду – результативність. Розкриття досвіду нецікаве, якщо в ньому не показаний розвиток дитини, не проілюстровані досягнення.
 - Матеріал намагайтесь викласти коротко, просто, логічно, уникаючи повторень.
 - Працюючи над темою, радьтесь зі своїми колегами. Так можуть з'явитися цінні думки, необхідні факти.
 - Оформіть додатки (схеми, картки, таблиці, роботи учнів і т.ін.).

При наявності цих ознак даний досвід варто зарахувати до передового, але потім треба ще виміряти, в якому ступені кожна ознака виявляється. Так, про пізнавальні інтереси учня,

сформовані в результаті особливого підходу викладача до нього, можна говорити за такими ознаками, як активність школяра на конкретному уроці, коло позанавчального читання, участь у предметних олімпіадах, конкурсах, регулярне слухання й перегляд телета радіопередач. Мірою при цьому можуть бути, зокрема, точність і повнота відповідей на запитання викладача, кількість доповнень до відповідей товаришів на уроці (за власною ініціативою), запитань до викладача, кількість та якість вирішених олімпіад, конкурсних задач (кількість і ступінь труднощів невирішених), кількість звертань учня до викладача за консультацією та зміст його запитань, кількість і зміст виступів школяра перед товаришами з інформацією, доповідями (у позаурочний час) і, нарешті, загальна ерудиція учня, знання ним матеріалу, що виходить далеко за межі навчального курсу.

Методика вивчення й узагальнення ППД

Це питання охоплює організацію, основні форми та методи вивчення, узагальнення педагогічного досвіду. Взаємозв'язок організації, форм і методів можна представити у вигляді такої схеми.

Будь-яка організаційна одиниця може використовувати практично всі форми та методи вивчення й узагальнення досвіду: у кожній формі роботи можлива розмаїтість методів вивчення цього досвіду. Розглянемо окремо кожну графу схеми.

Методична секція або об'єднання - до них входять викладачі одного навчального предмета й одного профілю (однієї чи кількох сусідніх шкіл).

Циклова комісія поєднує викладачів-предметників одного циклу.

Наукова група з вивчення актуальних проблем педагогіки займається, наприклад, такими проблемами, як порівняльна ефективність методів навчання; проблемне навчання; виховання в учнів активної життєвої позиції; формування світогляду й т. п.

Науково-педагогічний семінар діє систематично, на ньому обговорюються питання передового педагогічного досвіду, його вивчення, узагальнення та впровадження.

Проблемна лабораторія включає педагогів різного профілю, захоплених вивченням загальної проблеми, наприклад, вихованням в учнів пізнавальних інтересів і потреб, ціннісних орієнтацій і т. п.

Школа передового досвіду припускає участь у ній різних викладачів, зайнятих вивченням, узагальненням і впровадженням цього досвіду.

Школа (університет) педагогічної майстерності має на меті пропаганду передового досвіду головним чином у групі вчителів-початківців.

Спецкурс із вузьких проблем педагогіки та педагогічного дослідження має на меті систематичне та глибоке вивчення цього питання, він розрахований як на досвідчених, так і на малодосвідчених викладачів, які прагнуть вивчати й узагальнювати педагогічний досвід.

Наукова експедиція - цей спосіб організації вивчення й узагальнення досвіду використовується нечасто і для порівняно невеликої кількості педагогів; керівники ж органів народної освіти та методичних центрів (інститутів удосконалення вчителів) часто

організують наукові експедиції з метою монографічного вивчення й узагальнення передового досвіду всього педагогічного колективу школи або окремих учителів.

Названі організаційні одиниці не виключають й інші способи організації вивчення й узагальнення досвіду. У кожній школі, виходячи з конкретних умов і складу педагогічного колективу, вибирають той спосіб, що найбільше підходить на визначений навчальний рік.

Розглянемо основні форми вивчення й узагальнення педагогічного досвіду.

Відкриті заняття з різних тем і питань навчально-виховної роботи. Ця розповсюджена форма вивчення й узагальнення досвіду широко використовується в усіх школах. Відвідуючи відкриті заняття досвідчених педагогів, їхні колеги та керівники школи колективно обговорюють, відзначають ті сторони, що дійсно є передовими, виявляють умови, при яких досвід конкретного педагога стає передовим і може стати надбанням інших.

Педагогічні ради, виробничі збори, наради з проблем педагогіки. Перед їх проведенням ведеться велика підготовча робота: відвідаються й аналізуються навчально-виховні заняття різних педагогів, вивчається література, готується виставка, що відбиває педагогічний досвід, готуються основні доповіді та співдоповіді. На раді, зборах, нараді колективно обговорюються підняті в доповіді питання, звертається увага на виявлення тих факторів та умов, що забезпечили успіх у роботі окремих педагогів, груп і цілих колективів; після обговорення питання виносяться рекомендації про використання передового досвіду.

Науково-методична та науково-практична конференції - удала форма вивчення й узагальнення передового досвіду. Відповідно до теми конференції вчителі вивчають літературу й осмислюють власний досвід, а також досвід колег. Так, із загальної теми конференції «Виховання в учнів любові до праці» окремі доповідачі можуть розповісти про свій досвід на заняттях з різних навчальних предметів або в різних видах позанавчальної діяльності учнів.

Педагогічна виставка, що відбиває передовий досвід, наприклад, дидактичний матеріал, що сприяє активізації навчального процесу, різні схеми та матеріали про міжпредметні зв'язки, зразки планів, конспектів і методичних розробок з різних питань навчально-виховної роботи тощо. Педагогічна виставка організується так само, як складова частина форм вивчення й узагальнення досвіду (конференцій, нарад тощо).

Педагогічні читання припускають аналіз, осмислення й узагальнення вчителем свого досвіду. Він спочатку виступає з доповіддю на методичній секції, об'єднанні або на педраді, виробничій нараді. Потім проводяться педагогічні читання, краці доповіді висуваються на окружні читання, рекомендуються для опублікування в журналах, збірниках статей і т. д.

Диспути та дискусії з актуальних проблем навчально-виховної роботи. Вони організуються як в усній, так і у друкованій формі. У педагогічних колективах обговорюються актуальні спірні педагогічні проблеми. Думки, висловлені різними вчителями, доповнюють одна одну або виявляються зовсім протилежними. Кожний учасник суперечки прагне аргументувати свою позицію або спростувати думку сторони, що сперечається, фактами з власної практики, матеріалами передового досвіду.

Педагогічні екскурсії проводяться з метою вивчення реалізації передового досвіду. На екскурсії наочно видно в умовах практики передові методи, прийоми й організацію навчально-виховної роботи педагога-майстра.

Семінарські заняття з проблем педагогіки. Тема семінару визначається на рік або на кілька років. При вивчені загальної теми, наприклад, «Активізація навчального процесу», розглядаються більш часткові питання, такі, як компоненти навчального процесу; суб'єкт та об'єкт у навчальному процесі та їх взаємодія; активність учня як одна з умов його успішного навчання; прийоми активізації школярів на уроці. Вивчається теоретичний і методичний літературний матеріал, аналізується особистий досвід педагогів - учасників семінару, робляться узагальнення.

Практикуми з розробки методики вивчення й узагальнення педагогічного досвіду. Якщо у школі є група вчителів-ентузіастів, які займаються вивченням досвіду, то виправдане проведення практикуму: на його заняттях обговорюються такі питання, як складання списку літератури за визначеними темами, підготовка плану вивчення досвіду, методи вивчення та їх вибір за конкретними темами, способи спостереження й фіксація досвіду, кількісний аналіз та якісна інтерпретація отриманих матеріалів, узагальнення всього матеріалу.

Педагогічні консультації можуть бути усні й письмові. У роботі пошуковця педагога-новатора виникають питання, ускладнення й іноді сумніви. Педагогічна консультація проводиться досвідченими вчителями для початківців, малодосвідчених викладачів.

Самоосвіта - це доступна, ефективна й необхідна для будь-якого педагога форма вивчення досвіду інших педагогів, якщо цей досвід уже описаний та узагальнений у вигляді доповідей, статей, брошур, монографій, методичних розробок, пам'яток, інструкцій і т. д. Узагальнювати зафікований досвід можна при великій кількості описів з однієї теми.

Етапи вивчення й узагальнення педагогічного досвіду

Повсякденна навчально-виховна робота здебільшого проводиться багаторазово перевіреними методами й тому традиційна. Але ось то один, то інший педагог починає зауважувати, що у сформованих і звичних формах і методах, прийомах організації цієї роботи є такі моменти, що не задовольняють їх, тому що недостатньо ефективні. І тоді починається творчий пошук педагога-новатора. Отже, перший етап вивчення й узагальнення педагогічного досвіду - виявлення протиріччя між сформованими формами та методами роботи, з одного боку, й необхідністю підвищення її ефективності - з іншого. Це протиріччя усвідомлюється, осмислюється, формулюється проблема в термінах (поняттях і категоріях) педагогічної науки.

Відповідно до проблеми починається пошукова робота (другий етап) - виявляються знахідки, новинки в роботі окремих педагогів або цілих колективів, що мають визначені досягнення в навчально-виховній роботі. Визначається об'єкт дослідження, вивчення й узагальнення досвіду. Потім складається розгорнута програма вивчення й узагальнення досвіду (третій етап): остаточно формулюються тема й мета, уточнюються об'єкт (школа, позашкільна установа, клас, гурток, група, навчальний предмет, педагог, колектив тощо) і предмет вивчення й узагальнення. Тут можливі два шляхи. Буваючи на навчальних і виховних заняттях, керівники шкіл, методичних секцій відзначають те позитивне, що властиве даному педагогу, зауважують і виділяють його особливий стиль у роботі, що забезпечує успіх. Ось це і стає предметом вивчення й узагальнення досвіду.

В іншому випадку тема, що буде вивчатись, може заздалегідь задаватись педагогом. Наприклад, органи народної освіти, керівники школи, зацікавлені в рішенні ряду питань підготовки учнів до праці, можуть рекомендувати викладачам накопичувати досвід у цьому напрямку, що потім буде вивчатись та узагальнюватись. За своїм рівнем така робота наближається до природного експерименту:

- визначається послідовність вивчення досвіду;
- намічаються й конкретизуються методи дослідження, питання, що будуть вивчатись тим чи іншим методом;
- установлюються етапи роботи та календарні строки вивчення конкретних об'єктів;
- призначаються персональні виконавці (з якого питання повинен узагальнювати матеріал кожний виконавець).

На основі програми розгортається робота зі збору педагогічних фактів та іншого емпіричного й інформаційного матеріалу (четвертий етап). Отриманий матеріал уточнюється, перевіряється його вірогідність. Для подальшого вивчення й узагальнення педагогічний досвід необхідно описати (назвати авторів, вичленувати проблему, послідовно викласти суть досвіду, описати конкретні умови та час, у яких він реалізується, показати успіхи навчально-виховної роботи, що відносяться до описаного досвіду).

Описаний досвід потім осмислюється (п'ятий етап): співставляються, порівнюються, аналізуються факти, виявляються взаємозв'язки між ними, з'ясовується характер залежності педагогічного процесу від конкретних умов. Звідси випливають конкретні висновки. Тут доречно згадати думку К. Ушинського про те, що пряме запозичення досвіду одного педагога іншим без урахування конкретних умов користі не принесе.

Осмислений матеріал оформлюється у вигляді доповіді, статті, методичної розробки та рекомендацій, плаката, інформації, тексту лекції, брошури, книги, монографії, дисертації тощо (шостий етап).

Висновки, зроблені в результаті узагальнення досвіду, перевіряються й доповнюються іншими методами науково-педагогічного дослідження й у першу чергу через педагогічний експеримент; в узагальнений матеріал вносяться необхідні корективи.

У результаті такої пропаганди педагоги включають передовий досвід у свою практику навчально-виховної роботи, з нових позицій переосмислюють свій новий досвід, прагнучи зберегти творчу індивідуальність, свій стиль і почерк роботи; у педагогічну практику вносяться окремі виправлення.

Критерії передового досвіду

- Високі результати навчання й виховання.
- Високі показники успішності. У даному випадку важлива не оцінка, а глибина та міцність знань, освіченість, культура, яку вчитель формує в учнів.
- Економічність, оптимальність тих засобів і сил, які витрачають школи та вчитель для досягнення визначеного результату (наприклад, усе засвоюється учнями на уроці).
- Стійкість і сталість успіхів навчально-виховної роботи.
- Передовий педагогічний досвід - це практика, що містить у собі елементи творчого пошуку, новизни, оригінальності, це висока майстерність учителя, тобто така робота, що дає найкращий педагогічний результат. У даному випадку мова йде про

досвід, що може й не містити в собі чогось нового, але, заснований на успішному застосуванні науково та практично доведених принципів і методів, він є зразком для тих учителів, які ще не опанували педагогічної майстерності.

Пам'ятка з узагальнення досвіду вчителі

- Уважно стежте за науково-методичною літературою, складіть бібліографію літератури з цікавлячого вас питання.
- Зберігайте й накопичуйте матеріали, що відбивають досвід вашої роботи: плани, конспекти, дидактичні посібники, теми творів учнів, їхні запитання, відповіді, свої спостереження за духовним розвитком школярів. Відзначайте при цьому ваші сумніви, невдачі.
- Вибираючи тему для узагальнення досвіду, постараитесь урахувати успіхи та недоліки у вашій роботі та роботі ваших товаришів. Доцільно взяти тему, яку ви вважаєте найбільш важливою та потрібною, і постарайтесь оформити її як можна точніше, конкретніше.
- Визначте форму спілкування. Це може бути доповідь, стаття. Але можна узагальнити досвід і по-іншому. Наприклад, привести в систему ваші методичні матеріали (плани, картки, схеми, види самостійних вправ учнів), супроводивши їх короткими роз'ясненнями.
- Накидайте короткий план теми (3-4 основних питання), потім складіть за темою тези. Пригадайте та введіть у план факти, які будуть використані як підстава для ваших висновків. Знову і знову уточнюйте план; уже в ньому повинні бути відбиті основна ідея та логіка викладу теми.
- При написанні доповіді спочатку накидайте чернетку. До межі скорочуйте введення, уникайте загальних фраз, не прагніть писати «наукоподібно». Літературу використовуйте не для повторення вже сказаного, а для поглиблення та систематизації своїх спостережень і висновків.
- Оцінюйте практично свій досвід. Повідомляючи про успіхи, не забудьте про недоліки, труднощі, помилки. Головний критерій хорошого досвіду - результати. Розповідь про досвід непереконлива й малоцікава, якщо в ній не показано, як ростуть і розвиваються учні.
- Матеріал намагайтесь викладати коротко, просто, логічно, струнко, уникаючи повторень.
- Працюючи над темою, радьтесь з колективом, зі своїми колегами, розповідайте їм про свої труднощі, сумніви. Так можуть з'явитись варті думки, потрібні факти.
- Підберіть і належним чином оформіть додатки (схеми, карти, таблиці, роботи учнів, списки літератури тощо).
- Пам'ятайте, що, узагальнюючи педагогічний досвід, ви виконуєте важливий громадський обов'язок, сприяєте подальшому поліпшенню навчання й виховання дітей, молоді.

Рекомендації з узагальнення передового досвіду

1. Методика узагальнення передового досвіду.

- 1.1. Вивчення діяльності вчителя, триває спостереження за роботою вчителя, відвідування уроків, позакласних заходів і т. д.:
 - виявлення передового досвіду треба починати з аналізу якості знань, рівня вихованості та зрушень у загальному розвитку учнів;
 - виявити способи, прийоми управління й організації пізнавальної діяльності учнів, за допомогою яких досягнутий позитивний досвід;
 - виявити, чи є перевантаження учнів;

- визначити, є чи в передовому досвіді елемент новизни, чи немає надуманих схем.
- 1.2. Визначити, чи відповідає досліджуваний досвід і досвід, що узагальнюється, критеріям оцінки передового досвіду.
 - 1.3. Узагальнюючи досвід, описати й обговорити умови, за яких можна досягти оптимальних результатів на основі його застосування.
 - 1.4. Обговорити передовий досвід на педраді, засіданні методичного об'єднання і т. д. Винести рішення.
 - 1.5. З метою поширення передового досвіду показати досвід у дії (відкриті уроки, семінари, наради, виставки тощо).
2. Оформлення узагальненого передового досвіду.
 - 2.1. Педагогічна характеристика вчителя. ПІБ. Освіта. Яка, коли закінчив навчальний заклад. Педстаж. Нагороди. Особливості особистості вчителя. У чому та як виразився педагогічний успіх у його роботі. Що можна рекомендувати з досвіду роботи вчителя для поширення.
 - 2.2. Конспекти уроків учителя (2-3 конспекти). Поурочні робочі плани (4 уроки). Фотографічний запис уроків (2-3 уроки). Аналіз 2-3-х уроків (виписка із зошита для запису відвідування уроків). План самоосвіти вчителя. Доповідь учителя на методичну тему зі свого предмета, прочитана на якому-небудь рівні.
 - 2.3. Фотографії, що відбивають роботу вчителя з учнями в кабінеті, у школі, поза школою.